

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 19 december 2024

Mål nr
Å 4332-24

PARTER

Klagande

SH

Ombud: Juristen JS

Motpart

Kriminalvården

Slottsgatan 78

601 80 Norrköping

SAKEN

Särskild föreskrift om vistelseort

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2024-05-14 i mål Å 5908-24

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut och förordnar att Kriminalvårdens beslut den 6 mars 2024, ärendenummer KV-MB-10706-24, om särskild föreskrift för SH ändras på följande sätt.

- SH ska följa föreskrift att inte vistas i Rågsved Centrum med undantag för att han får vistas i bostaden på folkbokföringsadressen, Xvägen 66 Lgh [Y], 124 65 Bandhagen samt får ta sig till och från bostaden mellan adresserna Xvägen 87 och Xvägen 66. För att ta sig till och från bostaden ska SH använda den kortaste vägsträckan mellan de angivna adresserna på Xvägen. Han får endast vistas på denna vägsträcka för att ta sig till och från bostaden. Han får alltså inte uppehålla sig på några platser längs vägsträckan.
- I övrigt gäller Kriminalvårdens särskilda föreskrift enligt sin lydelse.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

SH har yrkat att den särskilda föreskriften om vistelseort som Kriminalvården har meddelat honom den 6 mars 2024 inte ska omfatta Xvägen 66, 124 65 Bandhagen och de delar av Xvägen som han behöver passera för att nå denna adress.

Kriminalvården har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

1. I samband med att SH frigavs villkorligt från ett fängelsestraff på tre år och sex månader beslutade Kriminalvården om en särskild

föreskrift för honom. Enligt föreskriften får han inte vistas i de delar av Stockholmsområdet som omfattar Rågsved Centrum, Hagsätra, Hökarängen, Fagersjö, Farsta Centrum och Farsta Strand.

2. Området Rågsved Centrum omfattar den adress där SH är folkbokförd och bosatt. Föreskriften innebär alltså att SH har förbjudits att vistas där han har sin bostad.

3. Föreskriften gäller under perioden från och med den 3 april 2024 till och med den 2 april 2025. För att kontrollera att föreskriften följs är den förenad med elektronisk övervakning.

4. Som skäl för sitt beslut angav Kriminalvården att SH innan han påbörjade verkställighet av fängelsestraffet umgicks med personer med kopplingar till organiserad brottslighet i de områden som förbudet omfattar. Föreskriften behövs därmed för att minska risken för att han begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans återanpassning i samhället.

5. Övervakningsnämnden, tingsrätten och hovrätten har avslagit överklaganden från SH.

Handläggningen i Högsta domstolen

6. SHs inställning är att han motsätter sig att beslutet omfattar den adress där han är folkbokförd och där hans föräldrar och han har sin bostad. Han har anfört att vistelseförbudet endast behöver en liten justering, att drygt 200 meter undantas från det, för att han ska få tillgång till sin bostad. I övrigt accepterar han vistelseförbudet.

7. SH har angett att hans tidigare kriminalitet inte har någon koppling till bostaden och att inte heller hans föräldrar har någon koppling till kriminalitet. Det har varit omöjligt för honom att få någon annan bostad. Han har varit i kontakt med socialtjänsten men fått beskedet att det krävs att

han namnger personer med kriminell koppling för att socialtjänsten ska överväga att hjälpa honom att få ett annat boende. Det kommer han inte att göra, särskilt eftersom det skulle innebära en akut hotbild för hans familj och honom själv. Han har fått flytta runt till olika ställen där han tillfälligt kunnat vistas. Det har motverkat hans anpassning i samhället. Han har inte kunnat hålla kontakt med Arbetsförmedlingen och därför inte kunnat fullfölja planer bland annat inom ramen för ett så kallat nystartspaket som han hade beviljats.

8. Kriminalvården har framfört att SH efter den villkorliga frigivningen har blivit kontrollerad vid flera tillfällen med personer som ingår i organiserad brottslighet. Han tros ha en ledande och drivande position inom den organiserade brottsligheten i lokalområdet kring Rågsved. Det finns risker för SH själv om han vistas i bostaden. Bedömningen är att det finns en hög risk för att SH kommer att återfalla i brott om han uppehåller sig bland annat i Rågsved. Vistelseförbudet behövs därför för att minska risken för att han begår nya brott och för att i övrigt underlätta hans anpassning till samhället. En sådan ändring av vistelseförbudet som SH föreslår är även olämplig mot bakgrund av att den skulle medföra en risk för att det larm som är kopplat till hans fotboja utlöses felaktigt, eftersom det är svårt att ställa in tekniken så exakt som i så fall skulle krävas. Vistelseförbudet motiveras däremot inte av att hans tidigare kriminalitet skulle ha någon koppling till bostadsadressen.

Prejudikatfrågorna

9. Målet avser frågan om en föreskrift som meddelas under villkorlig frigivning får omfatta ett förbud för den dömde att vistas i sin bostad. Om så är fallet uppkommer frågan om vad som krävs för att ett sådant beslut ska anses vara proportionerligt.

Särskilda föreskrifter i samband med villkorlig frigivning

Grundläggande utgångspunkter

10. I regeringsformen och Europakonventionen finns det bestämmelser som ger envar rätt till rörelsefrihet och skydd för sitt privatliv och familjeliv. Rättigheterna får begränsas förutsatt att begränsningarna framgår av lag, tillgodoser ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle samt är proportionella i förhållande till de ändamål som föranlett dem. Begränsningar som syftar till att förebygga brott är exempel på begränsningar vilka som utgångspunkt är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. (Se särskilt 2 kap. 8, 20 och 21 §§ regeringsformen samt artikel 8 i Europakonventionen och artikel 2 i fjärde tilläggsprotokollet till konventionen.)

Lagstiftningen om särskilda föreskrifter under villkorlig frigivning

11. I 26 kap. brottsbalken finns bestämmelser om fängelse. Där framgår att när två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff har avtjänats ska den dömden som huvudregel friges villkorligt. Efter den villkorliga frigivningen gäller en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år. Straffet är i regel helt verkställt vid prøvotidens utgång. (Se 6 och 10 §§.)

12. Om den dömden bryter mot föreskrifter eller anvisningar som har meddelats och överträdelsen är allvarlig, får under vissa förutsättningar den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad (se 19 § andra stycket).

13. Reglerna om villkorlig frigivning innebär att verkställighet av straffet fortfarande pågår efter det att den dömden frigivits från fängelset. Syftet med den villkorliga frigivningen är att den dömden under denna del av straffverkställigheten ska anpassas till ett liv i samhället utan kriminalitet. Den dömden kan därför under denna period ställas under övervakning och bli

föremål för andra i lagen angivna tvångsåtgärder och kontroller för att minska risken att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. (Jfr 12–18 §§.)

14. En sådan form av tvångsåtgärd avser att Kriminalvården får besluta att den dömda ska följa en särskild föreskrift om vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömda ska vistas eller inte får vistas (se 16 § andra stycket 7). I förarbetena har som exempel angetts att den dömda kan behöva hållas borta från en viss miljö där han eller hon riskerar att utsättas för påverkan som är negativ för anpassningen i samhället. Det kan gälla torg, parker, restauranger eller vissa mötesplatser där narkotikaförsäljning är vanligt förekommande eller där kriminellt belastade personer vistas eller bor. (Jfr prop. 2018/19:77 s. 35 och 62 samt prop. 2020/21:85 s. 29 f. och 53 f.)

15. En särskild föreskrift får även innebära att den dömda ska vistas på ett kontrollerat boende eller andra anvisningar om boendet. Det kan t.ex. gälla en placering på ett behandlingshem eller ett annat boende som tillhandahåller stöd- och kontrollåtgärder motsvarande de som kan ges inom ramen för en placering på ett så kallat halvvägshus eller ett familjehem. (Se 16 § andra stycket 6 och prop. 2018/19:77 s. 62.)

16. Om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift följs får Kriminalvården besluta om elektronisk övervakning av den villkorligt frigivna (se 17 §).

17. En kontroll- eller tvångsåtgärd får bara användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig, ska den användas. (Se 14 a §.)

Den dömdes bostad får omfattas av ett vistelseförbud

18. En särskild föreskrift får alltså avse anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömda inte får vistas. Lagtexten undantar inte den dömdes bostad från det förbudsområde som en föreskrift får omfatta. Eftersom det är fråga om åtgärder under en straffverkställighet – där den villkorligt medgivna friheten ytterst kan förklaras förverkad – bör som utgångspunkt en föreskrift av aktuellt slag kunna avse mycket ingripande åtgärder för den dömda så länge de är förenliga med lagtexten.

19. Slutsatsen är att en särskild föreskrift som förbjuder den dömda att vistas på vissa platser eller inom vissa områden även får omfatta den dömdes bostad.

Proportionalitetsbedömningen

20. För att en tvångsåtgärd ska vara tillåten krävs emellertid också, som framgått, att den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att en mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig.

21. Proportionalitetsbedömningen innebär att ett beslut om en särskild föreskrift – i varje enskilt fall – ska föregås av en intresseavvägning där olägenheten av den eller de åtgärder som föreskriften innebär för den enskilde ska ställas i relation till det syfte som åtgärden ska tillgodose. Ju mer ingripande åtgärden är för den enskilde desto starkare måste skälen för åtgärden vara. (Jfr prop. 2018/19:77 s. 41 och 60.)

22. Det övergripande syftet med en särskild föreskrift är att minska risken för att den dömda begår nya brott eller på annat sätt underlätta den dömdes anpassning i samhället (se p. 13 och 16 § första stycket).

23. Ett förbud för den dömden att vistas i sin bostad är, särskilt om det inte finns något alternativt boende, en mycket ingripande åtgärd. Det krävs därför att det kan anföras tydliga skäl för åtgärden i det enskilda fallet.
24. Intresseavvägningen måste mynna ut i att behovet av ett sådant förbud – dvs. att förbudet behövs för att minska risken för återfall i brott eller annars underlättar den dömdes anpassning – är så tydligt att vistelseförbudet överväger det ingrepp förbudet innebär för den enskilde. Det måste då vägas in att åtgärden kan skapa en osäker bostadssituation och därigenom, tvärt emot sitt syfte, kan riskera att motverka den dömdes anpassning i samhället.
25. Det innebär att Kriminalvården måste motivera sitt beslut med åtminstone någon tydlig, konkret omständighet som hänför sig till varför just bostaden ska omfattas av ett vistelseförbud och hur det bidrar till syftet med åtgärden. Detta får sedan ingå i proportionalitetsbedömningen.
26. Eftersom mindre ingripande åtgärder alltid ska bedömas, bör Kriminalvården pröva om tidsmässiga eller geografiska begränsningar av vistelseförbudet bör göras (jfr prop. 2018/19:77 s. 62 f. samt prop. 2020/21:85 s. 54).

Bedömningen i detta fall

27. Det finns inte något generellt hinder mot att den särskilda föreskrift som Kriminalvården beslutat omfattar SHs bostad. Men för att åtgärden ska få användas måste den vara proportionerlig.
28. Bostaden ligger i kanten av det område som i Kriminalvårdens beslut är angivet som Rågsved Centrum. Föreskriften omfattar inte hela Rågsved, vilket bland annat innebär att SH får vistas i Rågsved nära bostaden, 200–300 meter från den.

29. Kriminalvården har angett skäl för vistelseförbudet som hänför sig till området Rågsved Centrum generellt. Men Kriminalvården har inte framfört några konkreta omständigheter hänförliga till varför SHs bostad ska omfattas av förbudet. Kriminalvården har vidare angett att vistelseförbudet inte är motiverat av att hans tidigare kriminalitet skulle ha någon koppling till bostadsadressen.

30. Beslutet har inneburit att SH har blivit bostadslös.

31. Kriminalvården har visserligen framfört att det kan finnas en säkerhetsrisk för SH själv om han vistas i bostaden. Reglerna om vistelseförbud är emellertid bestämmelser om tvångsåtgärder som inte har till syfte att skydda den dömda själv från eventuella säkerhetsrisker. Sådana risker som kan finnas för SHs egen del om han vistas i bostaden har därför ingen betydelse vid proportionalitetsbedömningen.

32. Det framgår att vistelseförbudet endast behöver justeras på så sätt att ett mycket begränsat område behöver undantas för att SH ska kunna vistas i sin bostad. En sådan begränsning skulle endast omfatta en kort vägsträcka i utkanten av det nuvarande förbudsområdet i Rågsved och SH skulle inte behöva passera några centrala delar av Rågsved för att ta sig till sin bostad.

33. Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att Kriminalvården inte angett några konkreta omständigheter som kan kopplas till SHs bostad, att han har blivit bostadslös genom beslutet, att Kriminalvården bedömt att han får vistas i områden i Rågsved som ligger nära bostaden och att det endast krävs en mindre justering av vistelseförbudet för att han ska få tillgång till bostaden. Mot denna bakgrund är det inte proportionerligt att vistelseförbudet omfattar SHs bostad. Vad Kriminalvården angett om att den tekniska utrustningen kan komma att utlösas felaktigt påverkar inte denna bedömning.

34. Kriminalvårdens beslut ska därför justeras på så sätt att SH får ta sig fram närmaste vägen till och från sin bostad och vistas i bostaden. För att beslutet ska bli tydligt ska det närmare utformas på det sätt som framgår av Högsta domstolens beslut.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Malin Bonthron, Eric M. Runesson, Christine Lager (referent) och Anders Perklev. Föredragande har varit justitiesekreteraren Benjamin Bergström.